

EUNJEONG YI, *Guild Dynamics In Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden, Boston, 2004. 310 s.

Yazarın Harvard Üniversitesinde 2000 yılında tamamladığı "The Istanbul Guilds in the Seventeenth Century: Leverage in Changing Times" başlıklı tezine dayanan bu eser, genelde Osmanlı esnaf teşkilatı, özelde ise İstanbul esnaf teşkilatı hakkında yazılan en kapsamlı ve doyurucu eserlerden birisidir. Eserin dikkat çeken en önemli yanı, gelenekçi, statik ve devlet güdümünde hareket ettiği iddia edilen ve şimdiye kadar bu yönleriyle işlenen lonca sistemini titiz bir şekilde sorgulamasıdır. Dr. Yi, öncelikle esnaf teşkilatı araştırmalarının daha çok dini mistisizm, *fütüvvet* ve esnafın devletle ilişkileri ve tutuculuğu çerçevesinde incelenmesini eleştirmekte ve bu kısır bakış açısının bu kurumu gelenekçi, tutucu, mistik, devletin güdümünde hareket eden zayıf sivil örgütler olarak sunduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı, Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında, ama özellikle de Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisi önündeki konumunu anlamak bakımından hayati role sahip loncaların yeterince değerlendirilememesi sonucunu doğurmuştur. Yine bu yüzden Osmanlı ekonomisinin batı ekonomileri karşısında rekabetçi bir yapıdan yoksun ve gelişmeye kapalı yapıda olmasından esnaf teşkilatları sorumlu tutulmuştur.

Dr. Yi eserinde esnaf teşkilatlarının bu haksız şöhretinde, yapılan araştırmaların daha çok yukarıda saydığımız özelliklere odaklanmasının payı olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin oluşumunda özellikle Sabri Ülgener başta olmak üzere Weber'in etkisinde Osmanlı esnaflarının rekabetçi olmayan gelenekçiliğini ele alan ya da Abdulkaki Gökpınarlı gibi loncaları *fütüvvet* geleneğinin bir sonucu olarak ahilikle eşleyen yazarların payı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bir kısım çalışmalar da esnafın gelenekçi, tutucu, ehl-i tarikat gibi özelliklerini ahlaki açıdan bir mükemmeliyet olarak yorumlayarak övgüye değer bulmuşlar, ya da değişime kapalı ve tutucu özelliklerini kapitalizmin Osmanlı ekonomisini ele geçirmesine vesile olarak ortaya koymuşlardır. Bu iki zıtlık arasında, son zamanlarda Gabriel Baer ve Robert Mantran tarafından yapılan çalışmalar, Osmanlı esnaf teşkilatının sosyal ve ekonomik yönlerini ağırlıklı olarak işlemek suretiyle çok önemli katkılar yapmakla birlikte, devletin teşkilat üzerindeki etkisini çeşitli dini ve ekonomik nedenlere bağlamak suretiyle "çok kuvvetli" olarak tanımlamışlardır. Dahası İslam dininin ticaret anlayışının esnaf örgütlerini yeniliklere kapalı bir konuma soktuğu için, azınlıkların ekonomik bakımdan yükselişine zemin hazırladığını iddia etmişlerdir.

Bu yerleşik görüşleri sorgulamayı esas amaç olarak alan ve 1980 yılından itibaren yapılan çalışmaların ortaya koyduğu daha özerk, daha az gelenekçi, daha rekabetçi lonca teşkilatlarından hareket eden yazar, spesifik olarak İstanbul loncalarını inceleyerek, ilk iki bölümde öncelikle İstanbul loncalarının nasıl bir teşkilatlanma yapısı sergilediğini, hangi ilkeler çerçevesinde çalıştığını, devletten ne kadar özerk olduğunu ve değişime açık olup olmadığını sorularına yanıt aramaktadır. Devlet-lonca ilişkileri üzerinde yaptığı titiz analizler sonucunda: a) özerkliğin zannedildiğinden daha fazla olduğunu ama özellikle kadınların *kanûn-ı kadime* yaptıkları sık auflar yüzünden sınırlı kaldığını, b) Esnaf kethüdasının atamasının devlet tarafından yapılmasına rağmen, onun esnafın çıkarlarını titizlikle koruduğunu ve işlerini kadı siciline kaydedtirerek bağımsız kararlarını devletin atadığı bir organa tescil ettirdiğini, c) Osmanlı kentlerinin işe temininin devlet ve esnafın sorumluluğunda olması nedeniyle esnaf örgütlerinin siyasi otorite ile pek çok yerde ve durumda kaderinin çakıştığını belirlemektedir.

Özellikle eserin ikinci bölümünde yazar, esnaf teşkilatının anlaşılması için elzem olan; insanların loncalara nasıl katıldığı, kethüda ile esnafın ilişkisinin boyutu, katılımların rekabetçi bir ortama katkısının olup olmadığı ve loncaların ne kadar homojen bir yapı sergilediği gibi önemli sorulara yanıt aramaktadır. Yazar bu sorgulamalarının sonucunda çok değerli bazı saptamalar yapmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz: Devlet loncalara katılımı denetleme konusunda esnek, fakat kethüdalar bu konuda çok katıdır. Loncaya giriş kefil sistemi ile desteklenmekten başka, çok katı kurallara tabidir. (s.45) Bu kuralları teğet geçenler ise askeri sınıfa mensup olan ve esnaflığa giren kişiler olmaktadır. (s.63) İstanbul esnaf teşkilatlarının etnik-dini bakımdan incelenmesi son yapılan araştırmaları teyit etmekte ve bir çok loncanın dini bakımdan karışık olduğunu göstermektedir. 17. Yüzyılda İstanbul'da yazarın tespit ettiği toplam 50 loncadan 34'ünde sadece Müslüman, 5'inde sadece zımmi, 3'ünde sadece Yahudi ve 2'sinde de sadece Ermeni üyelere raslanmaktadır. Ancak daha ilginç 3 gayrimüslim loncasının kethüdasının Müslüman olmasıdır. Yazar bu sonuçlardan yola çıkarak örneklenen loncaların %65 kadarının Müslümanlardan oluştuğunu tespit etmektedir. (s.68) Elbette bu sağlıklı bir oran olarak kabul edilemez; çünkü yazarın esas aldığı veriler şühüd'ul-hal kayıtları arasında yer alan kimselerdir ve bu listeler ne bütün üyeleri ne de mahkemece hazır bulunanların tamamını göstermektedir. Nitekim kasap, fırıncı, manav gibi Müslüman loncalar arasında çok sayıda gayrimüslim üye olduğu yazarın incelediği sicillere yansıyan dava örneklerinde görülmektedir. (Ayrıca listeye bakınız Ek-F) Bu bölümde loncaların günlük faaliyetleri de ele alınmakta ve sıradan fakat önemli işlevler arasında ham maddelerin temini, üyeler arasında dağıtım ve satış sayılmaktadır. Burada yazarın dikkat çektiği birinci husus bu gibi faaliyetler sırasında doğabilecek sorunlar için üyelerin genelde ittifak yaptığı, kurallara uymayanlara loncanın kendi iç sorunu çerçevesinde değerlendirilerek dışlama vb. yaptırımlar uygulandığıdır. Bu durum loncaların rekabeti sınırlandırmasının kanıtı gibi görülebilirse de, Dr. Yi yaptığı detaylı sicil taramaları sonunda, üyelerin serbestçe şirket kurabildiğini ve daha fazla sermaye elde etme peşinde koşmaktan geri kalmadıklarını ortaya koymuştur. (s.95) Dikkat çeken bir husus ise, şirket kurarken dindaşlığın zannedildiğinden daha az göz önüne alındığıdır. (s.98)

Eserin en can alıcı kısmı, kuşkusuz kanaatimize göre üçüncü bölümdür. Burada loncaların ne kadar gelenekçi olduğu, yeniliklere karşı nasıl bir tepki gösterdiği, yeni üyelerin iş kurmasına nasıl baktığı ve zamanla değişen ekonomik koşullara uyum kapasitesi irdelenmektedir. Özellikle yerleşik literatürde yer bulan loncaların değişime ayak uyduramadığı şeklindeki tezi, yazar tarafından ciddi bir sorulamaya tabi tutulmaktadır. Dr. Yi, analizleri sonunda loncaların tamamen statik olmadığını, değişen koşullara göre yeni uygulamalar getirmekte zannedildiğinden başarılı olduğunu iddia etmektedir. Hatta loncalar bu değişimi genelde "geleneklere uygun olma" sayıyla daha kolay benimsetmeyi başarmaktadır. (s.122 vd.) Kuşkusuz, gelenek loncaların düzen ve yasalara uygun bir şekilde yürümesinde ve devlet ile ilişkilerde hakların elde edilmesinde dayanak oluşturmaktadır. Ancak değişen şartlara göre yeni düzenlemeler yapılmasının da önünü kapayacak bir katı gelenekçilik de hüküm sürmemektedir. Bu değişim elbette her zaman aynı lonca sistemi içerisinde olmayabilmektedir. Bu yüzden yeni loncalar kurulması gerekmektedir. Dr. Yi, eserinde özellikle incelediği dönem olan 17. Yüzyılda, İstanbul'da lonca sayısı sürekli artmıştır. (krş. Ek A-D)

Eserin son bölümü Devlet ile loncalar arasındaki ilişkilerin boyutunu ve hakim literatüre göre oluşan esnaf teşkilatlarının devlet organlarından bağımsız olmadığı tezini sorgulamaktadır. Bilinenler ışığında elbette loncaların toplumunun gereksinimlerini sağlıklı karşılamasını, vergilerini düzenli ödemesini, muhtelif devlet şubelerine gerektiği kadar üretim yapmasını, fiyat istikrarı içerisinde halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasını temin etmek devletin asıl sorumlulukları arasındadır. Dolayısıyla devletin loncaları gözetmesi ve onların işleyişini kontrol altında

tutması yadsınamaz. Ancak, yazar kesin olarak tespit etmektedir ki, loncaların iç sorunlarına ve değişen koşullara göre yapacağı düzenlemelere devlet müdahale etmemektedir (s.176). Devletin müdahalesi daha çok alt yapıya yönelik olmakta ve asla loncaların işleyişi üzerinde mutlak bir otorite anlamına gelmemektedir. Bu, yazarın tespit ettiği gibi, üyelerin devletten beklentileriyle de uyumaktadır. Şöyle ki, bir lonca mensubunun devletten beklediği, sistem içerisinde hak ve hukuku, sağlaması, loncalar arasında ve devlet ile anlaşmazlıklarda adil bir çözüm sunmasıdır. Loncalar devletin belirlediği parametreler içerisinde işlevlerini sürdürdükleri ve vergilerini ödedikleri müddetçe özerkliği koruma fırsatları elde etmektedir.

Dr. Yi, sonuç kısmında pek çok stereotype görüşleri ve en önemlisi Loncaların gelişme önünde bir tür tkaç görevi yaptıkları görüşünü sorgulamaktadır. Onun tespitlerine göre bu, abartılı bir görüştür çünkü 17. Yüzyılda İstanbul'da loncalar esnek ve değişime açık bir tutum sergileyebilmişlerdir. Devlet ile ilişkilerinde lonca çıkarlarını korumada kısmen başarılı sayılabilirler. Gelenek, loncaların düzenli işlev görmesinde önemli olmakla birlikte değişen koşullara ayak uydurması esnasında ılımlı bir şekilde dönüşebilmiştir. Devlet loncaların yasal haklarını genelde karşılamak zorunda kalmış, 1651 yılında olduğu gibi bazen loncalar taleplerini zorla kabul ettirmişlerdir. 18. Yüzyılda devletin loncalar üzerindeki baskısı artmış; ancak bu durum onların başka ayrıcalıklar elde etmesini engellemiştir.

Görüldüğü gibi eser, sade bir arşiv araştırması değil, lonca sistemini iç ve dış dinamikleri ve devlet ve toplum arasındaki konumu bakımından inceleyen değerli bir çalışmadır. Ancak bir çok soru da bu çalışmada yanıt bulamamıştır. Örneğin, loncaların dini faaliyetleri ve tarikatlarla bağlantısına değinilmemiştir. Loncaların siyasi ağırlıkları ve isyanlardaki rolü de gerektiği kadar özenle ele alınamamıştır. Loncaların kadı mahkemesi ile ilişkileri, üyeler, farklı loncalar ve devlet organlarıyla arasındaki ihtilaflar bakımından değerlendirilmekle beraber, iç disiplin sağlanması sırasındaki boyutun kadı ile ilişkilerde ne gibi sorunlar doğurduğu yeterince vurgulanmamıştır. Kaynak göstermede standartlardan bazen taviz verilmiştir. Ayrıca Türkçe yazılmış çok sayıda bu konudaki ciddi çalışma da, eserde değerlendirilmemiştir.

KEMAL ÇİÇEK

